

Bojana Stojanović Pantović

NOSILAC ALTERNATIVNOG KANONA SRPSKE KNJIŽEVNOSTI

(Milo Lompar: *Crnjanski – biografija jednog osećanja*, Pravoslavna reč, Novi Sad, 2018)

Filozofski posmatrano, stranost bića, stranost u biću, uslov je postojanja samog bića i njegovoga mišljenja. Kada je reč o naslovu knjige Mila Lompара koja je nedavno ponela Nagradu „Meša Selimović“, Miloš Crnjanski celovito je obuhvaćen i simbolički označen jednim posebnim osećanjem, čija se duhovna biografija izlaže u narednih dvadeset šest poglavlja ove uzbudljive, otkrivalačke i žanrovski polivalentne knjige. U slučaju Crnjanskog, uz naglašenu figuru stranca, *stranost* se poima kao osećanje imanentno iskustvu njegovih književnih junaka, ali i samoga autora. U vremenski različitim, paradigmatičnim i suprotstavljenim društvenim, ideološkim, kulturnim, političkim, poetičkim i ličnim kontekstima, Milo Lompar propituje individualnu i nacionalnu egzistencijalnu stranost Crnjanskog. A ona je trajno obeležila njegovo mesto u srpskoj kulturi posle Velikog rata (ambivalentna kritička recepcija), preko međuratnog perioda (polemika i sukob sa „Srpskom književnom zadrugom“, „Nolitom“ i Krležom) do piščevog povratka u Titovu socijalističku Jugoslaviju i postjugoslovenske istorijske situacije. Uvodno i završno poglavlje odlikuje gotovo romaneskna napetost usled detaljne Lomparove usredsređenosti na psihoemocionalna svojstva Miloša Crnjanskog pred kraj života. Zanimljiva je u tom smislu i izjava Miloša Crnjanskog o statusu književne kritike i recepcije njegovog još uvek prokaženog književnog dela, u jednom novinskom razgovoru 1973, po dolasku u zemlju: „Klika i literarnih grupa, uvek je bilo i biće. To su neizbežne neprijatnosti zanata. Međutim, kod nas je u poslednje vreme porastao ugled književnih studija, esteta, sociologa, ideologa, u literaturi. O meni, na primer, ima studija (N. Miloševića, Konstantinovića, Džadžića i drugih, da ne spominjem mnoga imena) što je sasvim novo u našoj književnosti. Čega, donedavna, nije bilo. Osim toga, u našoj omladini ima čak i preterane ljubavi, za poeziju, čega, osim kod Rusa, nigde nema“ (Crnjanski 1999 II : 565).

Neka druga poglavlja pak različite dužine i tematike, pisana su kao moralističko-filozofski ogledi, poetičko-hermeneutičke rasprave, pažljive analize dokumentarne i književno-umetničke građe (prepiska, eseji, politički tekstovi, poezija, pripovetke, putopisi, romani), kao i svojevrsne lirske epizode. A u centru raznovrsnih narativa ove nesvakidašnje knjige sjaji plavi krug, i u njemu zvezda, junak ove studije, Miloš Crnjanski. I njegova tajna, koja i posle ovog izuzetnog duhovnog pregnuća ostaje još uvek neodgonetnuta i pomalo mištična.

RAZMENA DAROVA

Osnovna istraživačka, saznavna i vrednosna namera Mila Lompara jeste da preispita i dekonstruiše dugotrajne i žilave stereotipe o ličnosti, delovanju i ukupnoj vrednosti književnog dela Miloša Crnjanskog u srpskoj kulturi i istoriji književnosti, te da ujedno uspostavi i jedan novi kanon naše moderne literature. Iako su u središtu svakog od poglavlja studije različite teme vezane za samog Crnjanskog, one su objedinjene razvijenim, suptilnim ideološkim i kulturološkim raščlanjavanjima, kao i slikovitim poređenjima sa istaknutim piscima i kritičkim oponentima u hronološkom luku od gotovo jednog stoleća. Ujedno se, pored uporednih i kontrastivnih portreta Crnjanskog u odnosu na Ivu Andrića, Miroslava Krležu, Marka Cara, Milana Bogdanovića, Marka Ristića i mnoge književne poslenike posle Drugog svetskog rata sve do danas – to sagledava u ogledalu sličnih „dvojnopesničkih“ relacija u svetskoj književnosti. Društvena, političko-ideološka, psihološka i poetička nepriagođenost ili „neupotrebljivost“ Miloša Crnjanskog stoga vrhuni u njegovoj trajnoj izmeštenosti na marginu, a ne u magistralni tok srpske kulture i književnosti. To podrazumeva piščevu spoljašnju i unutrašnju postranjenost prema predratnoj, međuratnoj građanskoj i komunističkoj inteligenciji, potom prema jugoslovenskoj državnoj ideji, monarhiji i srpskom stanovištu, prema srpskoj emigraciji i egzilu. Andrić i Krleža kao njegovi antipodi, pogotovo ovaj prvi koga Lompar naziva svojevrsnim „javnim spomenikom“, samerava se lucidno u odnosu na suprotne pozicije Getea i Šilera, Bjornsona i Ibzena, Eliota i Paunda, Tolstoja i Dostojevskog u njihovim vlastitim kulturama.

Iz toga sledi da je Crnjanski, kao najznačajniji predstavnik radikalnog modernizma ili avangarde, zajedno sa Vinaverom, Rastkom Petrovićem, Nastasijevićem i Todorom Manojlovićem, iako mu je umetnička vrednost rano priznata, zapravo uvek bio u sporu sa institucionalnim kreatorima našeg književnog ukusa. I to ne samo zbog svojih navodnih reakcionarnih ideoloških stavova, već i zbog teze da je on prevashodno „čulni pesnik, koji nije zanimljiv kao mislilac“, poput, recimo, Njegoša ili Andrića. Ta floskula, uprkos naporima Nikole Miloševića, do danas nije sasvim odbačena. Zbog toga u uvodnim poglavljima *Moderni klasik, Dva pesnika, Pobuna i prilagođavanje* i *Njegoš kao kamen iskušenja* Lompar ukazuje na one ključne elemente srpske kulture koji presudno utiču na formiranje kanonskog mesta jednog pisca u poretku srpske književnosti.

Crnjanski, za razliku od Andrića i kontinuiteta vlastitog upisivanja u epsku tradiciju srpske književnosti, Njegoševu misao i poetičke amplitude preoblikuje iz perspektive lirske refleksije, odnosno lirske metafizike, što je jedno od najupečatljivijih tumačenja autorove studije. Tu se ukazuje na sličan tip erotičkog prenosa i tzv. translunarnog karaktera Njegoševe i poetike Crnjanskog, u sasvim drugom ključu od Andrićevog epskog zamaha. No, pored razlike u društvenom i političkom biću oba pisca, Lompar ih diferencira i psihološki, karakterno: „Crnjanski je znao biti blizak do srži, do neposrednosti do dira, ali je u samoj srži ove bliskosti ostajala izvesna senka, kao tuđenje i hladnoća, koja je bila neuklonjiva... Andrić je bio hladan na površini, u svetu, ali kao da je imao toplo srce“ (Lompar 2018: 332).

Takođe, odnos prema jeziku i stilu ova dva pisca bio je sasvim suprotan. Dok je za Andrića poštovanje jezičke norme imalo i društveno značenje pripadnosti beogradskom stilu i građanskom tradicionalnom modernizmu, dotle je shvatanje jezika kao *događaja* ili svojevrsnog *stilskog prestupa* Crnjanskog svedočilo i o drugačijem razumevanju Vukove književno-jezičke reforme i njenih ograničenja, o čemu je u svojoj esejističko-polemičkoj knjizi *Za i protiv Vuka* (1967) pisao i Meša Selimović. Upravo je ova jezička, stilska, poetička, kulturna i društvena subverzivnost učvrstila kod Crnjanskog osećanje umetničke superiornosti prema svom „starom prijatelju nobelovcu“. U odnosu na Andrića, Crnjanski se čitav život osećao inferiornim na kulturnoj i društvenoj lestvici, bez smisla za pozicioniranje u aktuelnom trenutku, ali sa izvanrednim, gotovo proročkim osećajem za istorijska predviđanja naše i svetske sudbine, koja su se na kraju ispostavila tačnim. U tom smislu, Crnjanski je najavio i objavio epohalne pripovedne promene svoje pozne proze, upravo onda kada je bio proglašen za „mrtvog pesnika“. Kao безусловni apatrid, kao emigrant sa samoubilačkim mislima, kao čovek bez egzila, ili čovek svih egzila, njegov se duh okrenuo iskustvu apsurdna i postmoderni, jer se od iščekivanja nečega (pesimističko osećanje sveta) obreo u žudnji ni za čim (nihilistički doživljaj sveta).

Miloš Crnjanski, da zaključimo uvide Mila Lompara, nosilac je onih alternativnih tradicijskih kretanja koja probijaju granice srpske kulture, ostajući po strani, neuklopiv za njen dominantni tok. Ali delujući sa tzv. produktivne margine u odnosu na poziv kulturne moći, iako disonantan, „duh u ličnosti je, kao delu, *iznad* najviše tačke moći koja oblikuje kulturu... Kao neko ko je oblikovao alternativnu, lirsko-metafizičku paradigmu, Crnjanski je – u jednoj svojoj dimenziji iznad receptivnog polja srpske kulture, koje je definisano epskom paradigmom“ (Isto: 418).

Nadamo se da će posle ove dragocene, posvećeničke knjige srpska kultura i njene institucije postati svesnije ogrešenja o velikog pisca i njegove složene, često isključujuće sadržaje *stranosti*, koji bi безусловno morali biti položeni u njene temelje.